

– Kitap Tanıtımı –

DIRÂSÂTUN FÎ USÛLÎ'L-HADÎS ALÂ MENHECÎ'L-HANEFİYYE
Abdülmeçid et-Türkmânî, Dirâsâtun fî Usûlî'l-Hadîs Alâ
Menheci'l-Hanefiyye, Beyrut 2015, 675 sayfa

Mustafa ÖLMEZ

Necmettin Erbakan Üniversitesi A. K. İlahiyat Fakültesi

Hadis Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi

mstolmez87@gmail.com

Sünnet-i seniyyenin Kur'an'dan sonra İslam teşriine kaynaklık etmesi, Müslüman ilim adamlarının sünnete yönelip itina göstermelerini ve birçok farklı açıdan ona hizmet etmelerini sağlamıştır. Sünnet, kayıt altına alınmak suretiyle gelecek nesillere doğru bir şekilde aktarılmaya ve dinî açıdan ne gibi amelî yükümlülükler ifade ettiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu hizmetler içerisinde hadislerin nakledilmesini genel olarak muhaddisler ele alırken, hadislerle fikhî istinbatta bulunmayı ise fakihler üstlenmiştir. Bununla birlikte hiçbir ekol, sıhhat şartlarını taşıyan hadislerle amel etmenin vücubiyeti konusunda ihtilafa düşmemiş, bilakis hadisleri fikhî ahkâmın şekillenmesindeki en önemli tesire sahip unsur olarak görmüşlerdir. Burada üzerinde durulması gereken husus ise muhaddisler ile fakihlerin hadisleri alırken ve hadislerle amel ederken kendilerine has yöntemlerinin olup olmadığıdır.

Muhaddisler, rivayetlerin kabulü noktasında benimsedikleri şartlara hadis usulü kitaplarında yer verirken, buna karşılık fakihler ise fıkıh usulü eserlerinin sünnetle ilgili başlıklarında hangi şartları taşıyan hadisleri sahih görüp, hangileriyle amel ettiklerini belirtmişlerdir. Ancak hadisçiler tarafından telif edilen hadis usulü kitaplarının son dönemlerde yaygınlaşmış itina görmesi ve bu eserlerde ortaya konulan kaidelere hadis meraklılarının muttali olması neticesinde, hadis usulü alanındaki tek kaynağın hadisçiler tarafından ortaya konulduğu zannı yaygınlaşmıştır. Fakihlerin hadislere yaklaşımında muhaddislerden ayrıştıkları noktaları ortaya koyan çalışmaların yok denecek kadar az olması, bu farklılıkların neticesi olarak muhaddislerin

birçoğuna göre terk edilmesi gereken hadislerle fakihlerin amel etmede bir beis görmemesi, aynı şekilde fakihlerin terk ettiği bazı hadisleri muhaddislerin sahih kabul edip, amel ediyor olması; başta Hanefiler olmak üzere fakihlerin hadis usulü alanında yetersiz kaldığı yanılığını doğurmuştur.

Yukarıda yer verilen olgusal durum karşısında çalışmamızın yazarı olan Abdülmecid et-Türkmânî, muhaddisler ile fakihlerin hadis usulüne farklı bakış açılarını, Hanefi mezhebi özelinde belirlemeye çalışmak gibi nispeten zor sayılabilecek bir konuda araştırma yapmaya yönelmiştir. Hanefi fıkıh usulü kitapları içerisinde özel bir itina ile hadis usulü konularını bir araya getiren yazar, böylelikle Hanefiler başta olmak üzere fakihlerin hadis usulü hakkında bilgi sahibi olmadıklarını ya da bu alana yeterli özeni göstermediklerini düşünenlere cevap vermeyi hedeflemektedir. Bu tür iddiaların ise Hanefi mezhebinin temel kaynaklarını ve onlara ait usul çalışmalarını bilmeyenler tarafından öne sürüldüğünü söyleyen yazar; hazırlamış olduğu bu araştırmayla, belirtilen türdeki iddiaların ilmî açıdan yerinde olmadığını açığa çıkacağı kanaatini paylaşmakta ve Hanefi mezhebinin hadis alanında zayıf olduğu yanılığını düşülmesini üç madde halinde özetlemektedir:

1-) Hanefilerin hadis usulü ile ilgili görüşlerine, telif ettikleri fıkıh usulü kitapları içerisindeki sünnet ile alakalı başlıklar altında yer vermeleri, hadis usulünü fıkıh usulünün bir parçası olarak gördüklerinden cüzü küll'den ayırmak istememeleri ve İslami ilimlerin sistemleşmeye başladığı Hicrî IV. ve V. asırlarda müstakil hadis usulü eserleri kaleme almamaları;

2-) Hadis alanında Hanefi fakihleri zayıf olmakla eleştirenlerin çoğunun, Şafii mezhebine müntesip olması, hadis usulüyle ilgili Şafii âlimlerin telif ettiği eserlerdeki kendilerine ait kuralları herkes tarafından kabul görmüş genel kaideler şeklinde yansıtılmaları ve Hanefilerin hadis alanındaki görüşlerine neredeyse hiç yer vermemeleri;

3-) Özellikle Hicri V. asırdan itibaren kaleme alınan hadis usulü eserlerinin bu alanda tek kaynak zannedilmesi ve bu kaynaklarda Hanefi mezhebinin hadis usulü ile ilgili görüşlerine yer verilmemesi.

Temel kaynakları üzerinden Hanefilerin hadis usulüne dair görüşlerini bir araya getirmek isteyen Abdülmecid et-Türkmânî, hadis usulü konularını fikhî meselelere tesiri olanlar ve olmayanlar şeklinde ikili bir sınıflandırmaya tabi tutarak, çalışmasında yalnızca ilk gruba girdiğini düşündüğü konular üzerinde durmuştur. Bundan dolayı kitaptaki sekiz bölüm içerisinde hadis usulü konularının tamamına yer vermemiş, şer'î hükümlerin ortaya konulmasında kendisiyle istidlal edilen hadislerin sıhhat ve amel edilebilirlik durumunu etkileyen konularla karşımıza gelmiştir.

Eser giriş ve sekiz bölümden oluşmaktadır. Müellif giriş kısmında hadis usulü kaidelerini Hanefi mezhebinin ilk dönem imamlarından Ebu Hanife (ö.150/767), Ebu Yusuf (ö.182/798), Muhammed eş-Şeybânî (ö.186/805), İsa İbn Ebân (ö.221/836) ve Tahâvî (ö.321/933) özelinde ele almış, ardından Hanefi mezhebindeki meşhur fıkıh usulü kaynaklarından hadis usulü ile ilgili

nadir bilgilerin bulunduğunu göstererek, Hanefi usulcülerin hayatı hakkında kısa bilgiler vermiştir. Hanefi mezhebinde son dönemlerde telif edilen fıkıh usulü eserleri ile mezhep mensuplarının kaleme aldığı müstakil hadis usulü eserlerinin de zikredildiği giriş bölümü, Muhammed Enver Şah el-Keşmîrî (ö. 1933) ve Muhammed Zahid el-Kevserî'nin (ö. 1951) Hanefi mezhebine hadis ve fıkıh usulü alanlarında yapmış oldukları hizmetlerin zikriyle bitirilmiştir.

“Birinci Bölüm” de Hanefi usulcüler ile muhaddislerin, hadisleri mütevatir, meşhur ve âhâd şeklindeki tasnifini yaparken izlemiş oldukları metod farklılıklarından bahsedilmiş, adı geçen üç başlık türünün tanımları, fıkhi açıdan ifade ettiği hükümler ve bunlar ile amel edilmesini inkar edenlerin durumu, zayıf hadisle amel gibi konulara yer verilmiştir. Bu bölümün en çok dikkat çeken başlığı ise ince bir bakış açısıyla ele alınan, Buhârî (ö.256/869) ve Müslim'in (ö.261/875) Sahihlerinde yer alan hadislerin sübutunun kat'iliğidir. Müellif bu iki hadis kitabında geçen rivayetlerin tamamının sahih olmadığını, bilakis sahih kabul edilebilmeleri için - Dârakutnî (ö.385/995) gibi - başka hadis imamlarınca eleştiriye maruz kalmaması ve hadislerin medlulü arasında bir tenakuz veya tearuzun olmaması gerektiğini söylemektedir.

Kitabın ikinci bölümünde haber-i vahidleri rivayet eden ravilerde bulunması gereken şartlar; ravinin âkil, Müslüman, zabt ve adil olması başlıkları altında ele alınmıştır. “Peygamber (aleyhisselam) hakkında yalan haber uydurup daha sonra tövbe edenin rivayeti”, “bidat ehli ravilerin rivayetinin hükmü”, “meçhul veya mestur olan ravilerin rivayetinin hükmü” gibi başlıklar altında hadis ravisinin adaletini ilgilendiren konularda Hanefi mezhebinin diğer mezheplerden ayrıldığı noktalar ortaya konulmuştur.

“Kıyas ve hadisin birbiriyle çelişmesi” başlığıyla açılan “Üçüncü Bölüm” de sanılanın aksine Ebu Hanife ve ilk dönem Hanefi alimlerinin kıyasla hadis arasında bir çelişki olması halinde kıyası değil, hadisi tercih ettikleri delilleri ile gösterilmiş; ardından ise Hanefilerden kıyası hadise tercih eden isimler ve tercih sebepleri zikredilmiştir.

Çalışmanın en hacimli kısmını “İnkıta” adıyla dördüncü bölüm oluşturmaktadır. Bu konu inkıtau'l-bâtın ve inkıtau'z-zâhir şeklinde iki kısma ayrılarak incelenmiştir. Özellikle inkıtau'l-bâtın kısmında birçok hadis usulü eserinde zikredilmeyen hususlara değinilmiştir. Örneğin; dört mezhep imamının, rivayet sened itibariyle sahih olsa bile kendisiyle amel edilebilmesi için başka birtakım şartlar taşıması gerektiği konusunda hemfikir oldukları, alimlerin haber-i vahidin sıhhat şartları konusunda ihtilafa düşme sebepleri, Hanefilerin bir hadisi sahih kabul edebilmeleri için ortaya koydukları genel kabul görmüş hadis sıhhat şartlarının dışında on şart daha aramaları gibi konular ele alınarak detaylı bir şekilde verilmeye çalışılmıştır.

“Beşinci Bölüm”de, hadislerin tahammül ve edası konuları hakkında bilgiler verilerek, bu doğrultuda başvuru yöntemlerinin

derecelendirilmesinde Hanefilerin diğer mezheplerden farklı düşündükleri noktaların izahı yapılmıştır.

Sahabe kavillerinin İslam dinindeki önemine ayrılan “Altıncı Bölüm”de, Hanefi mezhebine göre sahabe kavlinin hüccet/delil olma değeri, sahabe tarafından yapılan tefsir ve te’vilin şer’i hükümlerin ortaya konulmasında tesirinin olup olmadığı incelenmiştir.

Cerh ve ta’dil başlığıyla açılan “Yedinci Bölüm”de konuyla alakalı birtakım genel kavramlar zikredilerek, Ebu Hanife’nin hadis ravileri hakkındaki cerh ve ta’dilinden bahsedilmiştir. Bu bölüm, zaman zaman rivayet bilgisinin yetersizliği ile gündeme getirilen Ebû Hanife’nin hadis ilmindeki konumu hakkında bizzat rivayetler üzerinden olmasa da ilgili ricâl bilgileri üzerinden gözlem yapma imkânı sunması açısından son derece önemlidir.

İhtilaf konusuna ayrılan ve kitabın son bölümü olan “Sekizinci Bölüm”de ise rivayetler arasında bir ihtilaf durumu oluşması halinde neler yapılması gerektiği, çelişkili olduğu düşünülen rivayetler arasında tercih yapılmak istendiğinde Hanefilerin hangi karinelere öncelik verdikleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Kitapta ele alınan her konuda Hanefilerin görüşleri delilleriyle beraber zikredilmiş ve bunlar arasından râcih olanlar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Az da olsa diğer mezheplerin görüşleri kaydedilmiş, ancak bunlara yer verilirken kuvvetliden zayıfa gibi herhangi bir ölçüte uyulduğu tespit edilememiştir. Diğer taraftan müellifin “yezheru lî, yezheru li’l-bâhis, yegûlu’l-bâhis” şeklinde ifadeler kullanarak kendisine kuvvetli gelen görüşleri belirtiyor olması, çalışmanın kıymetini artıran bir husus olmuştur.

Yazarın, çalışmasını hazırlarken ilk dönem Hanefi âlimlerin teliflerinden istifade etmekle beraber İbn-i Abdilberr (ö.463/1071), Hatib el-Bağdâdî (ö.463/1071) gibi Hanefi olmayan, yer yer bazı Hanefi fakihlere eleştirilerde bulunan âlimlerin çalışmalarından da faydalandığı görülmektedir. Müellifin sıkça referans aldığı kaynakların ise Tahâvî (ö.321/933), Cessâs (ö.370/981), son dönem Hanefi alimlerinden Keşmîrî (ö. 1933) ve Kevserî’nin (ö. 1951) eserleri olduğunu söyleyebiliriz.

Mevcut haliyle çalışma, ilgili alanın temel kaynaklarına başvurulmak suretiyle hazırlanması dolayısıyla, Hanefi mezhebine mensup ilim adamları başta olmak üzere hadis ve fıkıh alanıyla ilgilenenlerin istifade edebileceği bir nitelik arz etmektedir. Dâru İbn-i Kesîr tarafından 2015 yılında bir cilt halinde Arapça olarak basılan eserin, henüz Türkçeye çevirisi yapılmamış olup, ilerleyen süreçte dilimize kazandırılması düşünülebilir.